

11th Marathi Digest Chapter 5.3 व्याकरण वाक्यसंश्लेषण Textbook Questions and Answers

कृती

प्रश्न 1.

खालील वाक्यांचे संयुक्त, मिश्रव केवल वाक्य असे वर्गीकरण करा.

a. मी माणसे मोजून पाहिली; पण ती आठच भरली.

उत्तर:

संयुक्त वाक्य ('पण' न्यूनत्वबोधक प्रधानत्वसूचक उभयान्वयी अव्यय)

MaharashtraBoardSolutions.Guru

b. सोनाली चहा किंवा कॉफी घेते.

उत्तर:

संयुक्त वाक्य ('किंवा' विकल्पबोधक प्रधानत्वसूचक उभयान्वयी अव्यय)

c. आम्ही मुंबईला पोहोचलो आणि खूप अडचणी निर्माण झाल्या.

उत्तर:

संयुक्त वाक्य ('आणि' समुच्चयबोधक प्रधानत्वसूचक उभयान्वयी अव्यय)

d. पाऊस पडला, तर शेतकरी वर्ग आनंदी होईल.

उत्तर:

मिश्र वाक्य ('तर' या ठिकाणी 'जर' अध्याहत धरावा) संकेतबोधक गौणत्वसूचक उभयान्वयी अव्यय

e. मुले बागेत खेळली. ती खूप दमली.

उत्तर:

केवल वाक्य (दोन स्वतंत्र केवल वाक्ये - मुले उद्देश्य. खेळली - विधेय. ती उद्देश्य, दमली - विधेय)

f. सर म्हणाले, की प्रामाणिक प्रयत्नांनी यश मिळते.

उत्तर:

मिश्र वाक्य ('की' स्वरूपबोधक गौणत्वसूचक उभयान्वयी अव्यय)

प्रश्न 2.

सूचनेनुसार वाक्यसंश्लेषण करा.

a. तो उत्तीर्ण झाला. सर्वांना आनंद झाला. (केवल वाक्य करा.)

उत्तर:

तो उत्तीर्ण झाल्यामुळे सर्वांना आनंद झाला.

MaharashtraBoardSolutions.Guru

b. श्याम घरी आला. वादळाला सुरुवात झाली. (मिश्र वाक्य करा.)

उत्तर:

श्याम घरी आला तेव्हा वादळाला सुरुवात झाली.

c. आम्हाला शिकवायला नवीन शिक्षक आले. आमच्या अडचणी दूर झाल्यात. (संयुक्त वाक्य करा.)

उत्तर:

आम्हांला शिकवायला नवीन शिक्षक आले आणि आमच्या अडचणी दूर झाल्या.

d. माझे वडील म्हणाले. मला तुझे यश बघून तुझा अभिमान वाटला. (मिश्र वाक्य करा.)

उत्तर:

माझे वडील म्हणाले, की तुझे यश बघून मला तुझा खूप अभिमान वाटला.

e. हे आधुनिक लोकशाहीचे युग आहे. जाहिरातीला महत्त्व आहे. समाजाने जाहिरातीचा योग्य अर्थ समजून घ्यावा. (केवल वाक्य करा.)

उत्तर:

आधुनिक लोकशाही युगात जाहिरातींना महत्त्व असल्यामुळे समाजाने जाहिरातींचा योग्य अर्थ समजून घ्यावा.

11th Marathi Book Answers Chapter 5.3 व्याकरण वाक्यसंश्लेषण Additional Important Questions and Answers

सरावासाठी कृती

प्रश्न 1.

सूचनेनुसार वाक्यसंश्लेषण करा.

- (a) प्रार्थना संपते, 'जनगणमन' ची इशारत मिळते. (केवल वाक्य करा)
- (b) पुस्तकं आपल्याला घडवतात; काही वेळा उद्ध्वस्तही करतात. (संयुक्त वाक्य करा)
- (c) वाक्य संपलं आणि त्यांचे डोळे लकाकले. (केवल वाक्य करा)
- (d) घरातली कामं मला दिसतात. त्यांना दिसत नाहीत. (मिश्र वाक्य करा)
- (e) टॉलस्टायला वाचनाची आवड होती. त्याचा वाचनाचा वेग उत्तम होता. (संयुक्त वाक्य करा)

उत्तर :

- (a) केवल वाक्य प्रार्थना संपताच 'जनगणमन' ची इशारत मिळते.
- (b) संयुक्त वाक्य पुस्तकं आपल्याला घडवतात; पण काही वेळा उद्ध्वस्तही करतात.
- (c) केवल वाक्य वाक्य संपताच त्यांचे डोळे लकाकले.
- (d) मिश्र वाक्य घरातील कामं जशी मला दिसतात, तशी त्यांना दिसत नाहीत.
- (e) संयुक्त वाक्य टॉलस्टायला वाचनाची आवड होती आणि त्याचा वाचनाचा वेगही उत्तम होता.

MaharashtraBoardSolutions.Guru

प्रश्न 2.

खालील वाक्यांचे संयुक्त , मिश्र, केवल वाक्य असे वर्गीकरण करा.

उत्तर :

- शाळेत तो शिपाई आहे; शाळेबाहेर तो बहुरूपी आहे. - संयुक्त वाक्य
- जे आवडेल ते खुशाल घेऊन जा. - मिश्र वाक्य
- एक गोष्ट मात्र खरी की, उत्तम साहित्यकृती आपल्याला जन्मभर भावनिक सोबत करतात. - मिश्र वाक्य
- त्यांनी गाणी रचली आणि त्यातली थोडीशी कुणीतरी टिपून ठेवली. - संयुक्त वाक्य
- पोट कितीही भरले तरी ते शेवटी रिकामे होणारच - मिश्र वाक्य

वाक्यसंश्लेषण प्रास्ताविक:

एक पूर्ण विचार व्यक्त करणाऱ्या शब्दसमूहास वाक्य असे म्हणतात. वाक्य म्हटले की, त्यात कोणाविषयी तरी बोलणे असते आणि ज्याच्याविषयी बोलायचे आहे त्याबद्दल काहीतरी सांगितलेले म्हणजे विधान केलेले असते. यामुळेच वाक्याचे दोन भाग पडतात.

उदा. सूर्य रोज पूर्वेला उगवतो.

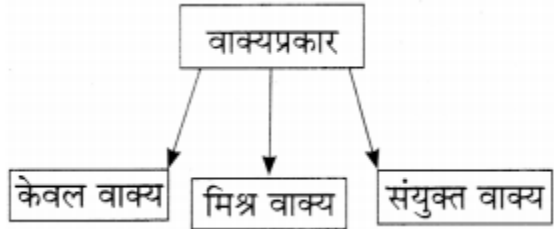
वरील वाक्य सूर्याबद्दल आहे. 'सूर्य' हे वाक्याचे उद्देश्य आहे. सूर्याबद्दल 'रोज पूर्वेला उगवतो' हे विधान केलेले आहे.

व्याकरणाच्या भाषेत उद्देश्य म्हणजे कर्ता (सूर्य) व विधेय म्हणजे क्रियापद (उगवणे - उगवतो), वाक्यातील इतर शब्द हे उद्देश्य विस्तार आणि विधेय विस्तार आहेत.

एका वाक्यात किती विधाने असतात यावरून वाक्याचे पुढील प्रकार पडतात.

वाक्यप्रकार:

वाक्यातील विधानांवरून वाक्यांचे पुढील प्रकार पडतात.

केवल, मिश्र व संयुक्त वाक्य प्रकारांची वैशिष्ट्ये पुढीलप्रमाणे आहेत.

केवल वाक्य	मिश्र वाक्य	संयुक्त वाक्य
एकच उद्देश्य व एकच विधेय असते.	एक प्रधान वाक्य व एक किंवा अनेक गौण वाक्ये असतात.	दोन किंवा अधिक केवल वाक्ये असतात.
या प्रकारच्या वाक्यात कमीत कमी शब्द असतात. (एकच कर्ता व एकच क्रियापद)	ही वाक्ये गौणत्वसूचक उभयान्वयी अव्ययांनी जोडलेली असतात.	वाक्ये प्रधानत्वसूचक उभयान्वयी अव्ययांनी जोडलेली असतात.
केवल वाक्ये ही विधानार्थी, आज्ञार्थी, प्रश्नार्थी, होकारार्थी, वा नकारार्थी स्वरूपाचीही असू शकतात.	एकमेकांशी जोडलेली वाक्ये ही अर्थाच्या दृष्टीने स्वतंत्र नसतात.	एकमेकांशी जोडलेली ही वाक्ये अर्थाच्या दृष्टीने स्वतंत्र असतात.
एकच उद्देश्य व एकच विधेय असणारे केवल वाक्य असते. केवल वाक्य तयार करताना उभयान्वयी अव्ययांचा वापर केला जात नाही.	गौणत्वसूचक उभयान्वयी अव्ययांनी वाक्य जोडून नवीन मिश्र वाक्य तयार केले जाते. MaharashtraBoardSolutions.Guru	प्रधानत्वसूचक उभयान्वयी अव्ययांनी जोडून संयुक्त वाक्य तयार केले जाते.
	<div><div>*</div><div><div>गौणत्वसूचक उभयान्वयी अव्यये</div><div><div>● स्वरूपबोधक : म्हणजे, की, म्हणून, जे</div><div>● कारणबोधक : कारण, का की, कारण की</div><div>● उद्देश्यबोधक : म्हणून, सबब, यास्तव</div><div>● संकेतबोधक : जर - तर, जेव्हा - तेव्हा</div></div></div></div> <div><div>*</div><div><div>प्रधानत्वसूचक उभयान्वयी अव्यये</div><div><div>● समुच्चयबोधक : आणि, व, अन् , शिवाय</div><div>● विकल्पबोधक : अथवा, वा, की, किंवा</div><div>● न्यूनत्वबोधक : पण, परंतु, परी, बाकी</div><div>● परिणामबोधक : म्हणून, सबब, याकरिता</div></div></div></div>	

<div>उदा.</div> <div><ul style="list-style-type: none"> विद्यार्थ्यांनो, पाहुण्यांच्या सत्कारासाठी फुले आणा. विद्यार्थी - उद्देश्य आणा - विधेय तुम्ही शेजाऱ्याकडे चौकशी करा. वडिलधाऱ्या व्यक्तींचा आदर राखावा. ती कधीच खोटे बोलत नाही. पाऊस पडल्यावर हवेत गारवा आला. </div> <div>AGS</div> <div>मी रोज पहाटे उठून तासभर व्यायाम करतो.</div>	<div>उदा.</div> <div><ul style="list-style-type: none"> आकाशात जेव्हा काळे ढग जमतात पाऊस पडतो. पाऊस पडतो - प्रधान वाक्य आकाशात काळे ढग जमतात (जेव्हा) - गौणवाक्य जेव्हा - तेव्हा - गौणत्वसूचक उभयान्वयी अव्यय नोकरी मिळावी म्हणून ती शहरात जात आहे. तो धावू शकला नाही कारण की त्याचा पाय दुखत होता. विजेतेपद मिळावे यास्तव त्यांनी खूप मेहनत घेतली. जर शक्य झाले तर तो तुझ्याकडे येईल. </div> <div>मी रोज पहाटे उठतो. मी रोज तासभर व्यायाम करतो.</div> <div>ही वाक्ये तीन प्रकारात खालीलप्रमाणे होतात. मी रोज पहाटे उठतो तेव्हा तासभर व्यायाम करतो.</div>	<div>उदा.</div> <div><ul style="list-style-type: none"> आजी नोकरीतून निवृत्त झाली म्हणून तिला सवड मिळाली. आजी नोकरीतून निवृत्त झाली तिला सवड मिळाली ही दोन्ही प्रधानवाक्ये. म्हणून - परिणामबोधक प्रधानत्वसूचक उभयान्वयी अव्यय. तू पुण्याला जाणार अन् केव्हा परत येणार. तुला माझी वही हवी की गाईड हवे? मरावे परी कीर्तिरूपी उरावे काका त्याला बोलले म्हणून तो काकांकडे येत नाही. </div> <div>AGS</div> <div>मा राज सकाळी पहाट उठता आणि तासभर व्यायाम करतो.</div>
---	---	---

लक्षात ठेवा :

मिश्र व संयुक्त वाक्यांत काही अव्यये समान असली तरी जोडली जाणारी वाक्ये आणि वाक्यांतील अव्ययांचे अर्थ लक्षात घेऊन वाक्य मिश्र वा संयुक्त आहे हे निश्चित करा.

वाक्यसंश्लेषण/वाक्यसंकलन :

एकमेकांशी संबंध असलेली दोन वा अधिक केवळ वाक्ये दिली असता त्यांचे एक वाक्य तयार करण्याच्या प्रक्रियेला वाक्यसंश्लेषण असे म्हणतात.

वाक्यसंश्लेषणाचे महत्त्व:

- वाक्यरचनेवर प्रभुत्व संपादन करण्यासाठी
- आपल्या मनातील भाव नेमकेपणाने व्यक्त करण्यासाठी
- सुटी - सुटी वाक्ये विस्कळीतपणे मांडण्याऐवजी ती एकत्रित करून मांडल्यामुळे आपल्या विचारात सुसूत्रता येते. वाक्य आटोपशीर, व्यवस्थित तयार करता येते.
- उत्तम लेखनकौशल्य आत्मसात करण्यासाठी वाक्यसंकलनाची कला प्रत्येकास अवगत असणे आवश्यक आहे.

वाक्यसंश्लेषणाचे प्रकार:

वाक्य संकलनाच्या वेळी दोन वा अधिक वाक्ये एकत्र करून आपण एक जोडवाक्य तयार करतो. हे जोडवाक्य केवळ, मिश्र वा संयुक्त यांपैकी एक असते. म्हणजेच वाक्यसंश्लेषण हे तीन प्रकारचे असते.

वाक्यसंश्लेषणाचे प्रकार	(१)	दोन किंवा अधिक केवल वाक्यांचे एक केवल वाक्य बनविणे.
	(२)	दोन किंवा अधिक केवल वाक्यांचे एक मिश्र वाक्य बनविणे.
	(३)	दोन किंवा अधिक केवल वाक्यांचे एक संयुक्त वाक्य बनविणे.

केवल वाक्य तयार करणे	मिश्र वाक्य तयार करणे	संयुक्त वाक्य तयार करणे
<p>वाक्ये : आजी गुळगुळीत रस्त्यावरून चालत होती. तिचा पाय घसरला. ती पडली.</p> <p>केवल वाक्य : आजी गुळगुळीत रस्त्यावरून चालताना पाय घसरून पडली.</p> <p>उद्देश्य: आजी) एकच उद्देश्य विधेय : पडणे) व एकच विधेय</p>	<p>वाक्ये : मित्राने मला निमंत्रण दिले. मित्राचे निमंत्रण मी लगेच स्वीकारले.</p> <p>मिश्र वाक्य : मित्राने जे निमंत्रण दिले ते मी लगेच स्वीकारले.</p> <p>जे..... ते. गौणत्वसूचक उभयान्वयी अव्यय. लगेच स्वीकारले - मित्राचे निमंत्रण</p> <div>AGS</div>	<p>वाक्ये : कृतिपत्रिका सोपी असते. कृतिपत्रिका अवघड असते. ती सोडवावी लागते.</p> <p>संयुक्त वाक्य : कृतिपत्रिका सोपी असो वा अवघड ती सोडवावीच लागते.</p> <p>वा - विकल्पबोधक प्रधानत्वसूचक उभयान्वयी अव्यय</p>